

C. Görgeç

Yüksek Lisans Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi, Konya, Türkiye
(e-posta: celalgorgec07@gmail.com)

Antalya Yöresi Ağızlarında Eski Türkçe Ötümsüzlüklerin Korunumu ve Dağılımı

Özet

Bu çalışmada Eski Türkçede ötümsüz olarak başlayan sözcüklerin Antalya yöresi ağızlarında korunup korunmadığı ve incelenen ilçe ağızlarındaki duruma göre dağılımı incelenmiştir. Türkçedeki ünsüzler sınıflandırılırken kullanılan ölçütlerden birisi de oluşum sırasında ses tellerinin titreşip titreşmemesidir. Ünsüzler söylenirken ses telleri titreşmezse ötümsüzdür. Türkiye Türkçesinde /ç, f, h, k, p, s, ş, t/ sesleri ötümsüzdür. Bu sesler içinde ç>c, f>v, h>ğ, k>g, p>b, s>z, ş>j ve t>d olmak üzere ötümlü karşılıklar bulunmaktadır. Bugün Türkiye Türkçesi ve ağızlarında bulunan ötümsüz /f, h/ sesleri, alıntı sözler dışında, Eski Türkçede bulunmasa da diğer ötümsüz ünsüzlerin korunması ya da ötümlü karşılıklarına dönüşmesi günümüz Türk dillerinin sınıflandırılmalarında önemli bir ölçüt olarak kabul edilmektedir. Örneğin; Eski Türkçede /k/ ve /t/ ile başlayan sözlerin çoğu Oğuz grubunda ötümlü karşılıkları olan /g/ ve /d/'ye dönüşürken diğer Türk lehçelerinde korunmaktadır. Oğuz grubu yazı dilleri ve ağızlarında ise durum standart değildir. Örnekleme gerekirse; “diken” sözü ölçünlü dilde “diken”, Antalya ağızlarında ise genel olarak “tiken”dir. Bu durum Antalya ağızlarında kimi sözcüklerde Eski Türkçedeki yapının aynen korunduğunu ve günümüz Kıpçak ile Karluk grubu Türk dillerine yaklaştığını gösterir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Türkçesi ağızları, antalya ağızları, eski türkçe, ağz bilimi, ses bilgisi

C. Gorgec

MA Student, Selcuk University, Konya, Turkey
(e-mail: celalgorgec07@gmail.com)

Protection and Distribution of Old Turkic Voiceless in the Subdialects of Antalya

Abstract

In this study, it will be examined whether the words which started without voiceless in Old Turkic are preserved in the subdialects of Antalya and their distribution according to the situation in the subdialects of the district. One of the criteria used to classify consonants in Turkish is whether or not the vocal cords vibrate during formation. If the vocal cords do not vibrate while the consonants are spoken, they are voiceless. In Turkish /ç, f, h, k, p, s, ş, t/ sounds are voiceless. These voices include ç>c, f>v, h>ğ, k>g, p>b, s>z, ş>j and t>d. Today in Turkey Turkish and subdialects voiceless letters found are /f, h/ voices, quotes except the words, protection of old Turkic does not live

C. Görgeç. Antalya Yöresi Ağızlarında Eski Türkçe Ötümsüzlüklerin korunumu

at the other voiceless consonants or transformed into voiced sound. Today this is recognized as an important criterion in the Turkic language classification. For example, in Old Turkic, most of the words that start with /k/ and /t/ are converted to /g/ and /d/, which are the synonymous equivalents in the Oghuz group, and are preserved in other Turkish subdialects. In the Oghuz writing languages and subdialects, the situation is not standardized. For example, the word “thorn” is “diken” in moderate language and “tiken” in Antalya subdialects. This situation shows that the structure in Old Turkic was preserved in some words in the dialect of Antalya and that it approached today's Kipchak and Karluk group Turkic languages.

Keywords: Turkish subdialects, antalya subdialects, old turkic, dialectology, phonetics

Giriş

Tarihî bir derinliğe ve coğrafi bir genişliğe sahip olan Türk dili, geçmişten günümüze kadar birçok ses değişimine uğramıştır. Bu değişimler, Türk dilleri ve ağzlarının oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu çalışmada da Eski Türkçede /k/, /t/ gibi ötümsüz seslerle başlayan sözcüklerin Antalya yöresi ağzlarında korunup korunmadığı karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Art zamanlı ve eş zamanlı ses değişimleri birçok karşılaştırmalı dil bilgisi çalışmasında ele alınmış, genellikle bu değişimler sadece sistematik bir şekilde gösterilmiş ve değişimlerin sebeplerine çoğunlukla değinilmemiştir. Bu çalışmayla, Türkiye Türkçesinin Antalya ağzları ile Eski Türkçe döneminin fonetik yapısı ötümsüz sesler üzerinde karşılaştırılarak yaşanan değişimlerin ya da eski yapıların korunmasının nedenlerinin ve Antalya yöresi ağzlarındaki dağılımının ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu çalışma, en azından bir deneme girişimidir. Eldeki çalışma, malzeme açısından, Eski Türkçede ötümsüz seslerle başlayan sözcüklerin Antalya yöresi ağzlarındaki durumuyla sınırlandırılmıştır. Literatür tarama ve karşılaştırmalı gramer incelemesi, yöntem olarak kullanılmıştır.

Bir dil alanı içinde görülen konuşma biçimlerini, söyleyiş türlerini, kimi durumlarda da toplumsal özellikleri yansıtan kullanımların her birine “ağız” adı verilmektedir. Yerel kullanım anlamında ağız, lehçeye karşıt olarak, çok dar bir alanda yer alır [1, s. 14]. Ağız denildiği zaman, “belli bir tarih diliminde, belli sosyal ve coğrafi koşullar altında bir dil topluluğu tarafından oluşturulan küçük sosyolektler” akla gelir [2, s. 133]. Antalya ağzları, Leyla Karahan tarafından yapılan sınıflandırmada Batı Grubu ağzlarının I. Alt Grubu’nda gösterilmektedir [3, s. 150]. Bu grubun en önemli özelliklerinden biri de ön seste yaşanan ötümlüleşmelerdir.

Ötüm, seslerin üretimi sırasında ses tellerinde meydana gelen titreşme durumudur ve seslerin sınıflandırılmasında ötümlü-ötümsüz ünsüz ayrımını doğuran niteliktir; aynı zamanda ünlü-ünsüz arasındaki temel ayrımlardan biridir; ünlüler genellikle ötümlüdür, ünsüzler ötümlü veya ötümsüz olabilirler. Ötüm yerine “titreşim” de denir [4, s. 206-207]. Yani /b/, /d/, /g/ gibi ses tellerinin titreşimiyle nitelenen sesler için “ötümlü”, /p/, /t/, /k/ gibi ses telleri titreşmeden oluşan sesler için “ötümsüz” terimi kullanılır [1, s. 195]. Bunlar sesbilimde “ayırıcı özellik” olarak kabul edilir. Ötümlü-ötümsüz sesler arasında *çift yönlü karşıtlık* (bilateral opposition) bulunmaktadır. Çift yönlü karşıtlık, Prag Okulu sesbilim anlayışında kabul edilen bir karşıtlık türüdür. Buna göre /t/ ile /d/ arasındaki karşıtlık tek bir özelliğe, yani [ötümlü] veya [ötümsüz] oluşuna bağlıysa iki ses arasında çift yönlü bir karşıtlık vardır [4, s. 74-75].

Oğuz grubu Türk dilleri ile ağızlarında Eski Türkçe [ET] ötümsüz olarak başlayan çoğu sözcüğün ötümlü karşıtlarıyla yer değiştirdiği ve yazı dilinde de öyle gösterildiği bilinmektedir. Oğuz grubunun bağlı karmaşık eş dillilik çizgisinde ET’ye göre söz başında t>d, q>ğ, k>g değişimleri yaşanır [5, s. 121]. Diğer Oğuz dillerinde olduğu gibi, Ölçünlü Türkiye Türkçesinde [ÖTT] de bu kuralın düzenli olarak işlemediği görülmektedir. Örnekleme gerekirse ET’deki ön damak /k-/ sesi kurallı olarak ön damak /g-/ sesine dönüşürken (*köl*>*göl* örneğindeki gibi); art damak /k-/ sesi Türkiye Türkçesi Ağızlarında [TTA] genel olarak art damak /ğ-/’ye dönüşmüş fakat ÖTT’de eski şekil korunmuştur (ET *kapı*> ÖTT *kapı*, TTA *ğapı-ğapı*). “k->g-, k->ğ-, t->d-” değişmelerindeki yoğunluk Batı Grubu ağızlarında, Doğu ve Kuzeydoğu Grubu ağızlarına göre daha fazla olsa da [3, s. 116] ET’de ötümsüz seslerle başlayan *kəri*, *kéyik*, *tana*, *toļu* gibi kimi sözcüklerin düzenli olarak AYA’da ötümsüz biçimleriyle korunduğu tespit edilmiştir.

1. Ötümsüzlüğün ve Ötümlüleşmenin Türk Dilleri ile Ağızları İçin Önemi

Bir dilin sesbirim dizgesi, birbirleriyle sürekli ilişkide bulunan sesbirimlerde¹ yani fonemlerden oluşur. Sesbirimlerin dilin ses dizgesinden ayrı yaşaması düşünülemez ve bir dile özgü ses dizgesinin üyeleridir. Sesbirimlerin dizgelik özelliği, bunların birbirlerine karşı gelebilecek

¹ Bir dilin ses dizgesinin en küçük birimi, anlam ayırt edici soyut birime *sesbirim* (*phoneme*), denir (İmer vd., 2011: 222)

C. Görgeç. Antalya Yöresi Ağzlarında Eski Türkçe Ötümsüzlüklerin korunumu

şekilde gruplara ayrılmasından anlaşılır. Mesela, ünsüzlerin ötümsüz-ötümlü (*p-b, t-d, s-z, k-g...*) şeklinde, taşıdıkları özelliklere göre gruplara ayrılması dilde sesbirim dizgesinin var olduğunu gösterir [6, s. 241]. Bu seslik özellikler, dil sınıflandırmalarını etkileyecek kadar önemlidir. Bütün Türk dilleri ses bilgisel~ses bilimsel yapılarına göre belirli tipler (gruplar), alt tipler (alt gruplar) ve modeller (somut diller) oluşturmaktadır. Bu ses bilgisel~ses bilimsel yapının bir kısmı bütün Türk dilleri için ortak iken bir kısmı belirli bir dil tipini oluşturmakta ve bir kısmı da bu dillerin belirli alt tip ve modellerini oluşturmaktadır [5, s. 188].

Sahip olduğu özellikler sebebiyle Antalya yöresi ağzları, dolayısıyla bağlı bulunduğu Türkiye Türkçesi, lehçe sınıflandırmalarında Oğuz grubu Türk dillerinden biri olarak gösterilir. Bu sınıflandırmalar genellikle fonetik ve morfolojik esaslara göre yapılmaktadır. Türkçe ile ilgili fonetik temelli yapılan lehçe tasniflerinde temel noktalardan biri ötümlüleşme olayı olarak düşünülmüştür (Örn. *tağlık* grubu, *dağlı* grubu vb.). Özellikle Oğuz grubu Türk yazı dillerinin ve ağzlarının ötümlüleşme doğrultusunda diğer yazı dillerine oranla sayısal açıdan yoğunluğu ve sistematik oluşu bu lehçe tasniflerini doğrular niteliktedir [7, s. 385].

Doğal olarak Türk dillerindeki ünsüzlerin gelişim süreçleri aynı anda olmamıştır. Bazı diller ve ağzlar bugüne kadar çok eski (arkeik) ünsüz sistemini korumuş, bazı diller de alt-katman ve yan-katman dillerin etkisiyle oluşan ve onları başka Türk dillerinden ayıran kendilerine özgü nitelikler kazandırmıştır [6, s. 102]. Çeşitli çalışmalarda Türk dilindeki asıl büyük ses değişmelerinin, Orta Türkçe döneminde yaşandığı belirtilmiştir. Bu dönem içerisinde ise Eski Oğuz Türkçesinde yaşanmıştır. Ancak bu ses değişimleri her zaman için sistemli değildir [8]. Oğuz grubu Türk dillerinde lehçeleşme niteliklerinden daha XI. yüzyılda Kâşgarlı Mahmud'un anıt eseri *Dîvânu Lugâti't-Türk* sayesinde haberdar olabilmekteyiz. Türk dilinde ötümlüleşme olayı Köktürkçe döneminde başlasa da Oğuzlarda genel bir eğilim olarak yaygınlaşmıştır. Bunu Kâşgarlı Mahmud şöyle örneklemektedir: "*Keltürür, keltürmek*. Bu, te ile dir ve Oğuz lehçesindedir. Türk dilinde dal ile dir. Oğuzlar hep bunu yapar; Türklerin aksine dal'ı te'ye; te'yi de dal'a çevirirler. Senin 'deve' anlamında *tewe* dediğine Oğuzlar deve derler. Türkler 'yine' anlamında *takı*, Oğuzlar ise *dakı* derler" [9, s. 289]. Korkmaz, bu verilerden yola çıkarak XI. yüzyılın ikinci yarısında Oğuzcada t->d-değişiminin başladığını fakat Kâşgarlı'nın *tamak* "damak", *tamar*

“damar”, *tarıg* “darı”, *tavar* “davar, mal”, *tegül* “değil”, *til* “dil”, *tön* “dönmek” gibi sözcükleri de Oğuzca kaydıyla verdiği için t->d- değişimi için yazılanları kurallı bir değişim olarak değerlendirmenin mümkün olmadığını, bu değişimin XIV-XV. yüzyıllar Eski Oğuz Türkçesinde dahi ince ve kalın sıradan sözcüklerde kuralsızlık gösterdiğini belirtir [10, s. 57-58]. Eski Oğuz Türkçesinin çağdaş temsilcisi Türkiye Türkçesi ve onun ağızlarıdır. Ayrıca bu kuralsızlığın sadece Oğuz grubu Türk dilleri ve ağızlarında değil, genel olarak söz başı ötümsüzlüğünü koruma eğiliminde olan diğer Türk dillerinde de sürmekte olduğu görülür.

Çağdaş Türk yazı dillerinde, özellikle onların ağızlarında, hiçbir biçimde düzene konmayan *p-b*, *t-d*, *k-g*, *k-ğ*, vb. söz başı ötümsüz ve ötümlü ünsüz çiftleri ortaya çıkar. Karşılaştırmak amacıyla bakarsak: Azerbaycan Türkçesinin ağızlarında *palta-balta* ‘balta’, *toşan-dovşan* ‘tavşan’, *tiş-diş* ‘diş’; Kırgızcanın ağızlarında *putak-butak* ‘budak’; Kazakçanın ağızlarında *pal-bal* ‘bal’; Nogaycanın ağızlarında *pışak-bışak* ‘bıçak’; Özbekçenin ağızlarında *pütün-bütün* ‘bütün’ gibi örneklerle karşılaşmak mümkündür. Serebrennikov ve Gadjeva, Türk yazı dillerinden iki dil grubunun açıkça seçildiğini söyleyerek birinci gruba söz başında ötümlü patlayıcı ünsüzleri olan diller girdiğini ve bunlara *Oğuz dilleri* dendiğini belirtir. İkinci olarak, *Kıpçak dilleri grubu* adlandırmasıyla, söz başında patlayıcı, en çok ise ötümsüz patlayıcı ünsüzleri olan diller girer, diyen yazarlar, bundan şöyle bir sonuç ortaya çıkartmaktadır: Türk yazı dillerinde söz başında ötümlü patlayıcı ünsüzlerin ötümsüzlere ve bunların da aksine geçişini düzenleyen fonetik kanunlar hiçbir zaman olmamıştır [11, s. 39]. Elbette ki dilin canlı bir varlık olması, çeşitli fizyolojik ve çevresel etmenler nedeniyle ses değişimleri her dil için devam etmektedir. Ünsüzlerde olduğu gibi ünlülerde de değişken seslerin titreşimsizlik ve ötümlülük bakımından sesbirimleşme süreci, bazı dillerde, mesela Altaycada, günümüzde bile sona ermemiştir [5, s. 76].

2. Eski Türkçenin Söz Başındaki Fonetik Yapısı ve Ötümlüleşme Olayları

Eski Türkçe denildiği zaman son zaman çalışmalarında Köktürk, Eski Uygur ve Karahanlı dönemi eserlerinin dili olarak kabul edenlerin sayısı çoğunluğu oluşturmaktadır. Biz de çalışmamızda bu üç dönem eserlerinin dilini Eski Türkçe olarak kabul ettik.

C. Görgeç. Antalya Yöresi Ağzlarında Eski Türkçe Ötümsüzlüklerin korunumu

Eski Türkçe döneminin ilk yazı dili olan Köktürkçede şu ünsüz fonemler bulunmaktadır: /p, b, t, d, k, g, ç, s, z, ş, m, n, ŋ, ñ, l, r, y/. Bununla birlikte /d, g, ŋ, ñ, r, z/ dışındaki tüm ünsüzler söz başında bulunur; /l, p, ş/ ünsüzleri yalnızca alıntı sözcüklerde söz başında bulunabilir [12, s. 65]. Bugün Türkiye Türkçesinde bulunan /c, f, ğ, h, j, v/ sesleri Köktürkçede yoktur. /c/ sesi Köktürkçede bulunmayan ya da belki de alfabede gösterilmeyen seslerdendir. Türkiye Türkçesinde /c/ ile başlayan Türkçe kökenli sözler ve ekler /ç/'lidir [13, s. 87-89].

Köktürkçede /t, k/ ötümsüz seslerinin ötümlü karşılıkları olan /d, g/ söz başında bulunmaz ve söz başında ötümlüleşme eğilimi görülmez. Bununla birlikte Köktürkçede ilerleyici ve gerileyici benzeşmeler sonucunda yaşanan ötümlüleşmelere rastlanılmaktadır. Köktürkçede ilerleyici yakın benzeşme sonucu şu ötümlüleşmeler yaşanabilmektedir:

1. /gt/>/gd/: *katıgdı* “sıkıca” < *katıgtı* krş. *ädgüti* “iyice”.

2. /mk/>/mg/: Verme-bulunma durumu ekindeki art-damaksıl /k/ ünsüzü bazı Yenisey yazıtlarında /m/den sonra ötümlüleşme eğilimi gösterir: *uyamga* “akrabalarım”, *artınga* “ardıma” fakat *yaşımka* “yaşıma”, *oglumka* “oğullarıma”.

3. /nk/>/ng/: *kaganı* “hakanınki” fakat *bodunkı* “boylarınki”

4. /lk/>/lg/: *çölgi* “bozkırdaki” < **çölki* [12, s. 72].

Bununla birlikte Köktürkçede gerileyici yakın benzeşme sonucu tek örnekte şu ötümlüleşmenin yaşandığı görülmüştür. /td/>/dd/: *biti(d)dim* “yazdırdım” < *bitittim*, *yaratı(d)dım* “yaptırdım” < *yaratıttım* [12, s. 73].

Eski Uygur Türkçesinde [EUT] ünsüz ötümlüleşmesi, genellikle iki ünlü arasında kalan ötümsüz ünsüzün ötümlüleşmesi olayıdır. Örneğin; k>ğ *yarlıgka-> yarlıga-* “buyurmak”, k>g *küçiki>küçigi* “küçüğü”, p>b *tüpi>tübi* “dibi”, t>d *kiterip>kiderip...* [14, s. 85]. Az sayıda da olsa *cök-* (<*çök-*) “çökmek” [14, s. 67] örneğinde olduğu gibi söz başında da ötümlüleşmeler başlamıştır.

Karahanlı Türkçesindeki ötümlüleşmelerin sebebi ise genel olarak herhangi bir ötümsüz ünsüzün iki ünlü arasında kalmasıdır. Bunun yanında metinlerde söz başında ötümsüz olması gereken bazı örneklerin ötümlüleştiği görülür. Örneğin: *dağ ol<tağ ol* “değil”, *dağı<tağı* “dahi”, *dal<tal* “kol, şube, dal” gibi [4, s. 5].

Örneklerden anlaşıldığı üzere ötümsüz /f/ ve /h/ seslerinin Köktürkçede bulunmaması, /k/ ve /t/ seslerinin ötümlü karşıtı olan /g/ ve /d/ seslerinin söz başında kullanılması bu dönemin ünsüz çeşitliliğinin azlığını

ve günümüzdeki bazı Türk dillerinde görülen eğilimleri taşımadığını gösterir. ET döneminde söz başında ötümlüleşmeye yok denilecek kadar az rastlansa da benzeşme ya da iki ünlü arasında kalma sonucunda birtakım ötümlüleşmelerin yaşanabildiği görülmektedir.

3. Antalya Yöresi Ağızlarının Söz Başındaki Fonetik Yapısı ve Eski Türkçedeki Ötümsüzlüklerin Durumu

AYA'da söz başı ünsüzlerin genel eğilime uygun olarak ötümlüleştiği fakat bazı sözcüklerde de ET'deki biçimiyle korunduğu görülür. Türlü nedenler olsa da bu değişimleri belli bir sisteme bağlamak mümkün gözükmemektedir. Eski Türkçeyi temel alarak söylersek, ötümlüleşme olayı, Baskakov'a göre *değişken yapıdaki seslerin bağımsız bir sesbirim olarak gelişimidir*. Bu durum dilin iç kurallarına göre tutarlı bir şekilde bazen de ekstralinguistik faktörlere bağlı olarak zıtlık esasına göre olmuştur: [k (~g~x~ğ~y~h)] gibi. Ünsüz sistemi her şeyden önce dilde var olan temel sesbirimlerin değişken sesleri hesabına zenginleşmektedir [5, s. 16-17]. Yani başlangıçta tek bir ses olan /k/'nin türlü değişimler sonucunda /g, x, ğ, y, h/ gibi seslere dönüşebilmesi söz konusudur.

ET'de /f, ş/ gibi ötümsüz seslerin söz başında kullanılmaması ve Türkiye Türkçesi ve ağızlarında kullanılan /c, f, ğ, h, j, v/ seslerinin ET'de Türkçe kökenli sözlerde bulunmaması sebebiyle örnekler, AYA'da o sesleri taşıyan sözcükler bulunsa da, tüm söz varlığını karşılamamaktadır yani daha sınırlıdır. ET ile karşılaştırıldığında AYA'da en çok ötümlüleşen sesin /q (k)/ olduğu, sistemsiz karşıtlıkları barındıran sözlerin daha çok /t/ ve /k/ sesleriyle başladığı görülür. Bu iki ötümsüz ünsüz, AYA'da genelde alınma sözlerde ötümlüleşmekte, Türkçe sözcüklerde ise korunmaktadır. Aşağıda ötümlüleşme özelliğine göre sesler teker teker ele alınmış ve ET ile AYA arasında fonetik bir karşılaştırma yapılarak söz başındaki ötümsüzlüklerin ne derece korunduğu eldeki malzemeyle tespit edilmeye çalışılmıştır.

I. /t~/d/ Ünsüzleri

/t/ ve /d/ sesleri ötümlülük karşıtlığıyla Türkçenin ses diziminde yer alır. /t/ ötümsüz, patlamalı; /d/ ise ötümlü, patlamalı bir sestir [15, s. 45]. Türk yazı dillerinin karşılaştırmalı tarihî gramerini yeniden kurma (reconstruction) yöntemiyle ele alan Serebrennikov ve Gadjeva'ya göre Ön Türkçede söz başında /d/ ünsüzü kullanılmamıştır. Bir dizi çağdaş Türk yazı

C. Görgeç. Antalya Yöresi Ağzlarında Eski Türkçe Ötümsüzlüklerin korunumu

dillerinde ve dolayısıyla ağzlarında kullanılan söz başı /d/ ünsüzü sonradan türemedir: *taş>daş* gibi [11, s. 46]. ET’de de söz başında /d-/ sesi bulunmamaktadır. Fakat Türk dillerinde /d/, köklü bir ses olarak, sonradan Türk dillerinde /y/’ye dönüşen, Ana Altaycadaki /d/ sesinin¹ karşılığıdır [16, s. 191]. Köktürkçede ötümsüz dış patlayıcısı /t/ her durumda bulunur. Buna karşılık ötümlü dış patlayıcısı /d/ söz içi ve sonunda bulunur [12, s. 66]. EUT’deki Türkçe sözcüklerde söz başında /d/ sesi bulunmaz, eklerin ve alıntılarının başında bulunur: *darm* (<Sanskritçe *dharma*) “akide” gibi [14, s. 67]. Görüldüğü gibi EUT’de /d-/ ile başlayan sözcükler de Türkçeye diğer dillerden, özellikle Sanskritçe ve Soğdicedan, geçmiştir. ET’ye bakıldığında da sözcüklerin /d-/ ötümlü ünsüzünün ötümsüz karşılığı olan /t-/ ile başladığını görürüz [16, s. 192]. Karahanlı Türkçesinde de durum aynıdır. Günümüz Türk yazı dillerinin çoğunda söz başı /t/ ünsüzü korunmaktadır. Bu /t/ ünsüzünün iki tür yansıması Türkiye Türkçesi, Türkmen, Gagauz ve Tuva dillerinde de ortaya çıkar. Bazı sözlerde genel dilin baştaki /t/ ünsüzü korunur. Bununla birlikte bir dizi sözde baştaki /t/ sesi /d/ sesine dönüşmüştür. Kumukçada da *dögerék*, *damğa* gibi /d/ ile başlayan birkaç söz vardır [11, s. 45]. ÖTT ve AYA’daki ikili biçimlere örnek vermek gerekirse: *tok~doy-*, *tanı~danış-*.

/t-/>/d-/ değişimi Oğuzcanın en açık özelliklerindedir. Hatta bu durum Dîvânü Lugâti’t-Türk’te dahi dile getirilmiştir: “Kelimelerdeki bütün te’ler Oğuzlar ve onlara uyanlarda de’ye döner. Örnek: ‘Deve’ için kullanılan *tewe*’ye onlar *deve* ismini verirler” [9, s. 12]. AYA’da Oğuz grubu Türk dillerinin genel eğilimine uygun bir ötümlüleşme yaşansa da özellikle bazı sözcüklerin aynen korunduğu görülmektedir. Antalya ilçeleri özelinde yapılan akademik ağız çalışmalarında ET söz başı ötümsüz /t/ sesinin korunduğu örnekler şu şekildedir: *tā* “daha” (AYA-Fnk/386; Gz/214; Mnv), *tāca* (Gz/253; Mnv), *tācāna* (AYA-Elm/332), *taha* (Ak/286; Sr/247; AYA-Mnv/694), *tahı* (AYA-AI/264), *taġla* (Gz/249; Mnv), *tam* “ahır” (DS-Ant/10-3816), *tamārġarım* (Sr/372), *tana* (AYA-Gz/408; AYA-Kum/668; Mnv), *tanı-* “bakmak” (Mnv), *tanıġ* “heykel” (DS-Ak/10-3820), *tanıtmadıġıs* (Sr/375), *taġyıldızı* “çoban yıldızı” (DS-Sr/10-3822), *taġrı* (Elm/263), *tarak* “hayvanların çiğneyerek açtığı yol” (DS-Sr/10-3832), *tat* “dilsiz” (DS-Ak/10-3822), *tavög* “tavuk” (Gz/240), *tēle-* “bakmak” (Mnv), *tellen-* “alınmak; küsmek” (Mnv), *teġgerek* “yün eğirmeye yarayan tahta

¹ Ana Altaycada söz başında bulunan /d-/ veya /d̪-/ ünsüzüne karşılık olarak ET’de /y-/ ünsüzü bulunmaktadır (Ölmez, 1991’den aktaran Eraslan, 2012: 68).

araç” (DS-Ant/10-3878), *tepe* (Mnv), *terikmek* “bıkmak, usanmak” (DS-Ak/10-3891), *teyin* “sincap” (DS-Ak/10-3860), *teynek* (Gz/316), *tıkandı* (Sr/372), *tıkıcıık* “azıcık” (DS-Mnv/12-4758), *tızıkmak* “koşmak” (DS-Gz/12-4761), *tikdirecek* (Sr/128), *tiken~tikeş* (Mnv; Sr/169; AYA-Kor/591), *tirik* “sincap” (DS-Akseki, Alanya, İbradı/10-3938), *tirkemişler* (Gz/315), *titirti* “titreme” (Mnv), *toķucak* “çamaşır yıkamaya yarayan tahtadan bir alet” (Mnv), *toķucuļa* (Sr/212), *toķuyup* (Elm/254), *tol* “geniş yer” (Mnv), *toļu* (Kor/247; Mnv), *top* (Gz/215), *top* “kepek ya da undan yapılan deve hamuru” (DS-Ant/10-3960), *topa* “yuvarlak hamur parçası” (Mnv), *topa* “yuvarlak, küre biçiminde” (DS-Al/10-3962), *topan* “köşe yastığı” (Mnv), *topar-* “toplu hâle gelmek” (Mnv), *toplanırdı* (Sr/372), *toprā* (Gz/214), *toyuk* “tavuk” (Mnv), *töşemā* (Ak/281), *töşēne* (Ak/228), *töşer* (Ak/175), *tuļuk* (Ak/224; AYA-Kpz/563; Mnv), *tülü maya* “dişi deve türü” (Mnv), *tüm* “düğüm” (Mnv), *tünle-* “gecelemek” (Mnv), *tünek* “kümes hayvanlarının kaldığı yer” (Ant), *tüñgümek* “sıçramak” (DS-Elmalı, Finike, Kaş, Manavgat, Serik/10-3822), *tüñgütmek* “hoplatmak” (DS-Finike, Kaş, Manavgat/10-4012), *tüşüniyēn* (AYA-Kpz/554), *tütü* “koku” (Gz/330; Mnv), *yēr töşşē* (Sr/205).

Oruç Aslan, bu değişimin ya da değişmemenin sebeplerini ünsüzlerin fonetik değerlerine bağlar. Ağızları da ilgilendiren sebeplerin başında sözcüklerin bünyesinde bulunan seslerin birbirleriyle etkileşimleri ve birlikte kullanıldıkları sözcüklerin etkisi, bulunmaktadır. Sonuncu etken zayıf bir nedendir [16, s. 195-196].

II. /k/~g/ Ünsüzleri

/k/ sesi ötümsüz, patlamalı bir damak ünsüzüdür. /g/ sesi ise patlamalı bir damak ünsüzü olmasının yanında ayırıcı özellik olarak ötümlülüğe sahiptir [15, s. 46].

Köktürkçede /k/ foneminin biri art öbürü de ön olmak üzere iki yan-türü vardır: ötümsüz artdamak patlayıcısı /q/ ve onun ön karşıtı /k/. Birincisi art ünlülü sözcüklerde, ikincisi de ön ünlülü sözcüklerde bulunur. Bununla birlikte Köktürkçede /g/ foneminin de biri art öbürü de ön olmak üzere iki türü vardır: ötümlü artdamak sızıcısı /ğ/ ve onun ön karşıtı /g/. Birincisi art ünlülü sözcüklerde, ikincisi de ön ünlülü sözcüklerde bulunur. /g/ fonemi soru edatı gu/gü dışında söz başında bulunmaz: bar-gu “var mı?” [12, s. 69]. EUT’de /g/ sesi Türkçe sözcüklerde söz ortasında ve sonunda bulunur [14, s. 68]. Karahanlı Türkçesinde de durum farklı değildir.

C. Görgeç. Antalya Yöresi Ağzlarında Eski Türkçe Ötümsüzlüklerin korunumu

Ön Türkçenin söz başı /k/ sesi özellikle, Oğuz grubu Türk dilleri dışında, çok sabittir. Bazı Türk yazı dillerinde genel dilin /k/ ünsüzünün iki tür yansıması söz konusudur. Bazı durumlarda /k/ ünsüzü, ötümsüz /k/ sesi ile ifade edilir, bazen de onun yerine ötümlü /g/ sesi gelir. /k/ sesinin ikili yansıması Azerbaycan, Türkiye, Türkmen, Kumuk, Gagauz ve Kırım Tatar Türkçelerinde de gözlenir [11, s. 42-43]. ET’de ötümsüz öndamak /k/ sesi ile başlayan sözcükler ÖTT ve TTA’nın genelinde *kel->gel-*, *kör->gör-*, *köl->göl-*, *kir->gir-* örneklerinde görüldüğü gibi ötümlüleşmiş biçimleriyle kullanılır. ÖTT’de olduğu gibi Antalya ağzlarında da *kömür*, *kül*, *köprü*, *kes-*, *kirpi*, *kir* gibi bir dizi sözde eski yapı korunmaktadır. Fakat AYA’da Irak Türkmen ve Azerbaycan Türkçelerinde de görülen ve Oğuzcanın ötümlüleşme eğilimine aykırılık gösteren *kölge*, *kéy-*, *kéyik* gibi örnekler de rastlanmaktadır. AYA üzerine yapılan çalışmalarda tespit edilen ötümsüz örnekler şu şekildedir: *kēcēni* “giyeceğini” (Kaş/425), *kéçe* (Gz/329; Mnv; Sr/212), *kélinnik kéyiliyér* (AYA-Koa/585), *kendimize* (Elm/281), *kendžiñ* (Sr/372), *kerañ* “kenar” (Gz/330), *kérçeg* (AYA-Fnk/395), *kéri~keri* “sonra” (AYA-Kpz/563; Kaş/425; Kor/278), *kēri* (AYA-Döş/313; Gz/249; Mnv), *kēri* (AYA-Ak/205), *kēser* (Mnv), *kēserile kēsdim* (Gz/252), *kesgi* “kesici alet” (Mnv), *kesig* (Elm/288), *keşir~keşir* “havuç” (DS-Elm/8- 277; Mnv), *kéttik* (AYA-Aksu/233), *kéydiñ* (AYA-Kaş/497), *kéydirdilerdin* (Sr/107), *kéydiridiK* (Kor/320), *keyellēdi* (Elm/371), *kéyerdik* (Sr/107), *keyērsiñ* (Elm/411), *keyig* (Elm/356), *kéyik~keyik* (Ak/199; Kor/235; Mnv), *keyimleri* (Elm/388), *keyinillēdi* (Elm/388), *kéyiyēller* (Kaş/425), *kéymem* (AYA-Kor/591), *kéyni* “sonra” (Ak/284), *kéyri* “sonra” (AYA-Gz/430), *kirmän* (Gz/215; Mnv), *kiyerdik* (Kaş/425), *kök boya* (Mnv), *köklü* (Sr/372), *köklük* “yeşillik, sebze ekilen bahçe” (Mnv), *kölge~kölgé* (Gz/269; Elm/354; AYA-Kor/593; Mnv), *kömbe* “fırında pişirilen bir çeşit kalın ekmek” (DS-Ak/8-2955; Mnv), *köplü* “köprü” (Mnv), *köPrü* (Kor/239), *kupay köpē* “kopay köpeği, bir av köpeği türü” (Mnv), *körpe* “yeni doğmuş koyun ya da keçi yavrusu” (DS-Kaş/8-2967; Mnv), *kös-* “ayağını uzatmak” (DS-Sr/8-2977; Mnv), *kösül-* “uzanıp yatmak” (DS-Ak/8-2977; Mnv), *kötünlük* “kötülük” (Mnv), *küçük* (Elm/94), *küçüüz* (Gz/253), *kül* (Ak/267; Sr/212; Mnv), *külün* “yeni doğan at ve eşek yavrusu, kulun” (DS-Ant/8-2997), *küncü*¹ “susam” (Aksu), *künde* (Kor/297; Sr/121), *küşlü* (Sr/212), *kürü-*

¹ Eski Uygur Türkçesinde de kullanılan *künçit* sözü Orta İranca *künjit*, Toharca *kuñcit* şeklindedir ve alıntıdır (Eraslan, 2012: 587).

“sürüklemek” (Mnv), *küy-* “gözlemek, beklemek” (DS-AI/8-3056), *kötür* (Sr/296), *üş kundē* (AYA-Kum/661).

III. /k/~ğ/ Ünsüzleri

Art ünlülerin etkisiyle yumuşak (art~arka) damakta çıkarılan /k/ ve /ğ/ ünsüzleri ötümlülük açısından birbirlerinin karşıtlarıdır [15, s. 46]. Yukarıda belirtildiği gibi Köktürkçede de art ünlülü sözcüklerde kullanılan /k/ ve /ğ/ sesleri bulunmaktadır. Ancak /ğ/, söz başında kullanılmaz. EUT’de de /ğ/ sesi Türkçe sözcüklerde sadece söz ortasında ve sonunda bulunur [14, s. 68]. Karahanlı Türkçesinde de durum Köktürkçe ve EUT ile aynıdır.

Ses bilimsel açıdan artdamak /k/ ünsüzü telaffuz için zor bir sestir. Buna göre de bazı Türk yazı dillerinde onun zayıflaması söz konusudur. Türkiye Türkçesi ve ağızlarının yanı sıra söz başı /k/ ünsüzünün ötümlüleşmesi süreci Azerbaycan ve Türkmen Türkçesiyle birlikte Kumukçanın ağızlarında ve aynı biçimde Orta Asya Türk yazı dillerinin ağızlarında gözlenmektedir [11, s. 39-40].

TTA’nın Batı grubu ağızlarındaki dolayısıyla AYA’daki en güçlü ötümlülük eğilimlerinden biri olan /k/>/ğ/ değişmesinin yaşanmasında fizyolojik sebeplerin yanında akraba olmayan dillerin fonetik eğilimleri de etkili olabilir. Örnekleme gerekirse: “Farsçada, Arapça kelimelerdeki قك, kalın ge (ğ) şeklinde telaffuz edilir: مستقیم mustağîm (doğru, düz), قطره gatreh (damla), تقدير tağdir (takdir) gibi” [17, s. 251]. Bu konuda Eker de şöyle der: “Farsçada *qaf*, yalnızca alınma sözlerle sınırlı kalmış, söyleyişte *geyn* (Tür. gayın) ile birleşmiştir” [18, s. 374]. Özellikle Oğuzların, Farslarla yakın coğrafyalarda, hatta iç içe, çok uzun yıllar boyunca yaşamış ve yaşıyor olması bu fonetik eğilimin oluşmasında etkili olmuş olabilir. Mesela, Özbekçedeki ünlü yuvarlaklaşmalarında da güçlü bir Farsça etkisi görülür. Belki de bu sebepten dolayı AYA’da ötümsüz /k/ sesiyle başlayan örnekler az rastlanır. Son dönemlerde ise ÖTT’nin etkisiyle bu örnekler çoğalma ve standartlaşma yolundadır. Az sayıda olsa da tespit edilen örnekleri şöyle sıralamak mümkündür: *kaç* (Gz/213), *kağdırırağ* (Gz/270), *kağ* “elma, armut kurusu” (DS-AI/8-2599; Gz/273; Mnv), *kağı-* “öfkelenmek” (DS-Ak/8-2602), *karıklı* “buğday, arpa, çavdar karışımı” (DS-AI/8-2662), *karlama* “karın üzerine dökülen pekmez ya da meyve şurubuyla yapılan bir yiyecek” (Mnv), *kavcar* “darı kabuğu” (DS-Fnk/8-2668), *kıran* “kenar” (Mnv), *kırk* (Kaş/422; Kor/261; Ak/270; Mnv), *kırklarık* (Sr/364), *kırkma* “kâkül” (DS-Elm, Sr/8-2830,2831), *kırklık* “koyun ve keçi tüylerini kesmekte kullanılan makas” (DS-Kor, Elm/8-2830; Mnv), *kızıllamak*

C. Görgeç. Antalya Yöresi Ağzlarında Eski Türkçe Ötümsüzlüklerin korunumu

“haksızlık etmek” (DS-Kor/8-2866), *kim* (Sr/124), *kocana* “nine” (DS-Ak/8-2890), *kösderiler* “gösterirler” (AYA-AI/259), *koymak* “etkilemek, dokunmak” (DS-Kor/8-2942), *kozak* “kozalak” (DS-Kor/8-2945), *kunlamak* “doğum yapmak” (DS-Ant/8-3002), *kuz* “güneş görmeyen taraf, kuzey” (Mnv), *küçük* (Sr/302).

Bu örneklerin kimisinde, belki de kişisel kullanımlara bağlı olarak, artdamaksillaşma yaşanmıştır: *kim*>*kim*, *küçük*>*küçük* (Sr) gibi.

IV. /s/~z/ Ünsüzleri

/s/ ile /z/ ünsüzleri sızıcı, dilucu-dişseti ünsüzleridir. İki sesin ayırıcı özelliği ise /s/ sesinin ötümsüz, /z/ sesinin ötümlü olmasıdır [15, s. 50]. Türk yazı dillerinin ve ağzlarının çoğunda söz başı /s/ ünsüzü korunmuştur ve bununla birlikte Ön Türkçede söz başında /z/ ünsüzü kullanılmamıştır [11, s.61-62]. Köktürkçede ötümsüz diş sızıcısı /s/ her durumda bulunabilir. Buna karşılık ötümlü diş sızıcısı /z/ söz içinde ve sonunda bulunur [12, s. 67]. EUT ve Karahanlı Türkçesinde de durum farklı değildir.

AYA’da bu tespit ve eğilime uygun olarak Türkçe kökenli sözcüklerde /s/>/z/ ötümlüleşmesi kişisel kullanımlar dışında yaşanmamaktadır. Sınırlı sayıda yabancı kökenli sözcükte bu ötümlüleşme olayı yaşanabilmektedir: *zopalarıñ* (AYA-Kaş/489), *zepseler* (AYA-Kum/656), *zabāla* (AYA-Mnv/679), *zoba* (Mnv) gibi.

Ötümlüleşme kavramı ve çağdaş Türk yazı dillerindeki ötümlüleşme olayıyla ilgili yapılan bir çalışmada ötümlüleşme olayının en az tespit edilebildiği sesler /s/ ve /ş/ ötümsüz ünsüzleri olmuştur. Bu seslerin ötümlü karşılıkları olan /z/ ve /j/ sesine dönüşümünün yalnızca Kuzeydoğu grubu Türk yazı dillerinde sözcük içerisinde tespit edilebilmiştir [7, s. 385].

V. /ş/~j/ Ünsüzleri

/ş/ ötümsüz, sızıcı, dilönü-sertdamak ünsüzü, /j/ ise ötümlü, sızıcı, dilönü sertdamak ünsüzüdür. /j/ sesi Fransızcadan ve Farsçadan alınmış sözlerle Türkçeye girmiş ve Türkçe ses düzenindeki bir boşluğu doldurmuş görünmektedir. /ş/ sesbiriminin çevresel bir üyesi olarak kimi ağzlarda kullanılmaktadır [15, s. 50]. Yabancı bir ses olması sebebiyle /j/ sesi AYA’da /c/ ve /ç/ patlamalı seslerine dönüşür: *garaca*<*garaja* (Kor/233), *candarma*<*jandarma*, *baraç*<*baraj* (Mnv) örneklerindeki gibi.

Köktürkçede ötümsüz öndamak sızıcısı /ş/ öz sözcüklerde yalnız söz içinde ve sonunda bulunur. Alıntı sözcüklerde ise söz başında da bulunabilir [12, s. 67]. EUT’de ise *şış* “şiş” örneğinde olduğu gibi söz başında da

bulunabilir [14, s. 69]. Karahanlı Türkçesi metinlerinde ise /ç-/>/ş-/ değişmesiyle söz başında /ş/ sesi bulunabilmektedir. Örneğin; *çagıla->şagıla-* “bağırmaq, çağırmaq”, *çöpik>şöpik* “meyve yenildikten sonra atılan şey, çerçöp” gibi [4, s. 6]. Benzer şekilde AYA’da da /ç-/>/ş/ değişimi yaşanabilmektedir.

AYA’da söz başında /ş/ sesine ilişkin bir ötümlüleşme yaşanmamakla birlikte söz içinde bir örneğine rastlanılmıştır: *ijde* “işte” (Sr/255).

VI. /b~/p/ Ünsüzleri

Genel dilin çeşitli gelişme aşamalarında söz başı /p/ ünsüzü, belki de çok kullanılan patlayıcı bir fonemdir. Bu ses, tarih bakımından, söz başı /b/ ünsüzünden öncedir. Eski ve yeni Türk yazı dillerindeki *baş, balık, bol-, boş* vb. gibi sözler vaktiyle /p/ ünsüzü ile başlamıştır [11, s. 47]. Köktürkçede ötümlü çift-dudak patlayıcısı /b/ sesi her durumda bulunurken, ötümsüz çift-dudak patlayıcısı /p/ söz başında yalnız şu alıntı sözcükte bulunur: *pur(u)m* “Roma, Bizans” (KT D 4; BK D 5)< Partça *Frum* “Roma”. Söz içi ve sonunda her durumda bulunabilmektedir [12, s. 65]. EUT’de de /p/ ünsüzü alıntı sözcüklerde söz başında, Türkçe sözcüklerde ise söz ortasında ve sonunda bulunur [14, s. 69].

AYA’da ET’deki /b/ sesiyle başlayan (*bar, bar-, ber-* dışında) çoğu sözcük aynen korunmuştur: *bakır, baş, ben, bês, biñ, bişir-, boş* gibi. Bununla birlikte ET’de /b/ ile başlayan az sayıda sözcük AYA’da ötümsüzleşerek /p/ olmuştur: ET *bür-* “bürümek”> *pür* “çam, ardıç, ladin ağaçlarının iğne gibi ince yaprakları” (DS-AI/9-3495; DS-Mnv/12-4655), *pür* sözüne “kızak” (DS/9-3495) anlamıyla Serik’te de rastlanır. ET *baltu/baldu> palta* “balta” (Mnv); *paltabaş* [paltalı] “Çavuşkuşu” (DS-Gz/9-3387). *pambî* “pamuğu” (<bāmıq) (Mnv) gibi.

Bunlar dışında /p/’ye dönüşen diğer örnekler ÖTT etkisiyledir: *bişir->pişir-* gibi. Bu örneklerde genellikle ikili kullanım ortaya çıkar: *bişi~pişi* “mayalı hamurdan yapılan, yağda kızartılarak pişirilen bir yiyecek türü” gibi.

VII. /ç~/c/ Ünsüzleri

/ç/ sesinin Ön Türkçede de bulunduğu ve sadece sürtünmeli bir ses olduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte Ön Türkçe ünsüz yapısında /c/

C. Görgeç. Antalya Yöresi Ağzlarında Eski Türkçe Ötümsüzlüklerin korunumu

sesine yer verilmemektedir. Yani ikincil bir sestir [11, s. 67]. Köktürkçede ötümsüz diş-eti katışığı /ç/ her durumda bulunabilir [12, s. 66]. Yukarıda da belirtildiğı gibi Köktürkçede /c/ sesi bulunmamakta ve Türkiye Türkçesinde /c/ ile başlayan Türkçe kökenli sözler ve ekler /ç/ ötümsüzü ile başlamaktadır. EUT’de ise sadece Brahmi alfabesinin kullanıldığı metinlerde /c/ sesi gösterilmiştir: *coh* (<çog) “parlaklık”, *cök-* (*çök-*) “çökmek” gibi birkaç örnekte ötümlüleşmenin yaşandığı ve /c/ sesinin ikincil bir ses olduğu görülür [14, s. 67].

ET’de az sayıda örnekte söz başı olarak kullanılan /ç/ ünsüzüne *çöl*, *çorağ* gibi kimi ortak sözlerde AYA’da da söz başı olarak karşılaşılr. AYA’da /ç-/>/c-/ değişimine az rastlanılmaktadır: *cizersiñ* (AYA-Kum/663), *cırcıPıağ* (Sr/273) gibi. ET’de /ç/ sesiyle başlayan kimi ekler de AYA’da düzensiz olarak ötümsüz biçimiyle kullanılmaktadır: *dērmenci* “değirmenci” (Mnv) gibi.

VIII. /h/ Ünsüzü

/h/ sesi ötümsüz bir gırtlak ünsüzdür. Ünlü oluştan yalnızca ötümsüzlük özelliğıyle ayrılır [15, s. 55] ET’de söz başında bu ünsüz kullanılmaz. EUT’de ise alıntı sözcüklerle k>h değişmesiyle Brahmi metinlerinde görülür: *harin* (<karın) gibi [14, s. 68]. AYA’da ise çeşitli ses değişimleriyle Türkçe sözcükler de /h/ sesiyle başlayabilmektedir: *huraya* “şuraya”, *huna tēle* “şuna bak” (Mnv), *hōle* “şöyle” (Kor/260; Mnv) örneklerindeki gibi. Bunlardan *hindi* (<indi “şimdi”), *horda* (<orada), *hur-* (<ur- “vurmak”) gibi örneklerde söz başında /h/ türemesi görülmektedir.

/h/ ötümsüzünün ötümlü karşılığı olarak sayılan /ğ/ sesi Türk dillerinde ve ağzlarında söz başında kullanılmaz. Bundan dolayı Türkiye Türkçesi ve ET’de /ğ/ sesiyle başlayan bir örnek bulunmamaktadır.

IX. /f/~v/ Ünsüzleri

Her iki ünsüz de sızıcı ve altdudak-üstü diş ünsüzdür. Fakat /f/ ötümsüz, /v/ ise ötümlüdür [15, s. 50]. Her iki ses de ET’de yoktur. EUT’de ise Mani sahası metinlerinde bir ağız özelliğı olarak ve alıntı kelimelerde bulunur [14, s. 68]. Dolayısıyla AYA’da bu duruma uygun bir ses değişimi de bulunmamaktadır. ÖTT ve AYA’da kullanılan *var*, *var-*, *ver-*~*vēr-* sözleri ise ET’den /b-/>/v-/ sızıcılaşması sonucu ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte AYA’da Türkçe sözcüklerde ön seste /v/>/f/ değişimi

yaşanabilmektedir: *furdum*<*vurdum* (Kor/293), *ocā Fur-* “ocağa yemek koymak” (Mnv), gibi.

X. Yarı Ötümlü Ünsüzler: [F], [K], [K̄], [P], [T]

Birçok Türkiye Türkçesi ağızında olduğu gibi AYA’da da çokça ara ses özelliğine sahip sesler bulunmaktadır. Bunlardan bir kısmı yarı ötümlü (~ötümsüz) olan ünsüzlerdir. Yarı ötümlü ünsüzler ötümlü ünsüzler ile karşıt durumda olan seslerin birbirlerine dönüşümü esnasında ortaya çıkan ve arada kalan seslerdir. AYA’daki Türkçe sözcüklerin ön seslerinde çok az bulunmaktadır. Bu seslerin özellikleri ve örnekleri şu şekildedir:

[F]: /f/ ile /v/ arası, yarı ötümlü, sızıcı, sürekli bir diş-dudak ünsüzüdür [19, s. 92]. AYA’daki Türkçe sözcüklerde ön seste görülen örnekler şunlardır: *Furulurdu* (Kor/230), *ocā Fur-* (Mnv).

[K]: Ötümsüz, patlayıcı, öndamak ünsüzü /k/ ile ötümlü, patlayıcı öndamak ünsüzü /g/ arasında bir ünsüzdür [20, s. 99]. Çok örneği bulunmamaktadır. Genellikle iç ve son seste görülen bu sesin söz başındaki örnekleri şunlardır: *Kelcēsın* (Kor/278), *Kendi* (Mnv), *Kişi* (Kor/280), *Köktepe* “Göktepe” (Mnv), *Küççüdüm* (Mnv), *Küççük* (Kaş/422).

[K̄]: Artdamak /k̄/’sı ile artdamak /ğ/’sı arasında bir ünsüzdür [21, s. 60]. AYA’daki Türkçe sözcüklerde ön seste çok az örneğine rastlanılır: *Kalan* (Mnv), *Kağdı* “kalktı” (Sr/132).

[P]: Patlamalı, yarı ötümlü /p/-/b/ arası bir çift-dudak ünsüzüdür [20, s. 99]. Başlıca örnekler ise şunlardır: *Pağ* (Kaş/425), *Pağ’muş* (Kor/326), *Pilēm* (AYA-Kmr/551), *Pişirillē* (Kor/323),

[T]: /t/ ile /d/ arasında, yarı ötümlü, süreksiz bir ünsüzdür [19, s. 93]. Ön seste çok örneğine rastlanılmaz: *Tā* “daha”(Kor/291; Mnv), *Ta~Te* “bile, dahi” (Mnv), *Turum* (Sr/127).

4. Yaşanan Ötümlüleşmelerin ve Ötümsüzlüklerin Korunmasının Nedenleri

Türk yazı dillerinde ve ağızlarında ünsüzlerin, neredeyse bütün değişmelerini sarf edilen fizyolojik gücün yeterlilik eğilimi ile açıklamak mümkündür. Az ve çok derecede birleşik telaffuza sahip olan bütün sesler çoğu zaman sadeleşmiş veya tamamen başka nicelikteki sese çevrilmiştir [11, s. 75]. Tıpkı dünya dillerinde olduğu gibi Türkçenin sesleri de genel kabule göre en az çaba yasasının etkisiyle ünsüzden ünlüye doğru bir gelişim göstermektedir. Ünsüzden ünlüye doğru bir gelişim çizgisi gösteren

C. Görgeç. Antalya Yöresi Ağzlarında Eski Türkçe Ötümsüzlüklerin korunumu

seslerin en belirgin ara aşaması sayılabilecek ses olayı *ötümlüleşme* olayıdır. Buna koşut olarak uzun ünlülerin kısılması, iki ünlü arasında bulunma durumu ve ötümsüz karşılığı bulunmayan ötümlü ünsüzlerin komşuluğu ötümlüleşme olayının belirgin sebepleridir [7, s. 385]. Tarihî ve çağdaş Oğuz grubu Türk yazı dilleri ve ağızları da bu en az çaba yasasına uygun olarak ötümlüleşme eğilimindedir. Hatta bu konuda Kâşgarlı: “*Dillerin en hafifi Oğuzlarinkidir*” der [9, s. 11]. Burada kast edilen Oğuzların konuşmada hece yutumuna sıkça başvurmaları ve ötümsüz sesleri ötümlüleştirme temayülleri olmalıdır. Kâşgarlı *tamur* “damar” maddesini açıklarken de “*Oğuzlar mim’in üstünlü hâliyle tamar derler. Onlar devamlı kolaylık peşindedirler; üstünlü şekil, harekelerin en kolayı olduğu için ona doğru giderler.*” der [9, s. 155]. Buna karşılık günümüz Oğuz dilleri ve ağızlarında söz başında ötümlü ve ötümsüz karşıtlıkların, belki de, belli bir sisteme bağlı olmaksızın ikili biçimlerinin bulunması dikkat çekicidir.

Baskakov, Türk yazı dilleri ve ağızlarının ses bilimsel yapısındaki farklılıklarının, bir taraftan boy ve dillerin belirli tarihî birleşmeleri sonucunda, diğer taraftan da yabancı alt-katman ve yan-katman dillerle karşılıklı etkileşimlerinin sonucunda oluştuğunu düşünür [5, s. 188]. Oğuzlarla yakın coğrafyaları paylaşan Farısların bu hususta özel bir yeri olduğu düşünülebilir. /h/, /x/, /j/ ünsüzleri muhtemelen, Farışanın etkisiyle Türkçe ses dizgesine dâhil olmuş, ancak yazı dilinde sınırlı sayıda Türkçe sözde yer alabilmiştir. /c/, /f/ ünsüzlerinin Türkçe sesbirim dökümüne girmesinde, söz başında ikincil /d/, /p/ ve /g/ seslerinin bulunabilmesinde Farışanın katkısı olabilir [18, s. 374]. Bunun yanında Baskakov, dudak ünsüzlerinin titreşimsiz ve ötümlü değişken seslerin sesbirimleşmesini, akraba olmayan (Arapça, Farışça, Rusça) dillerden büyük ölçüde kelime girmesine bağlı olarak Türk dillerinde ortaya çıkan bir son süreç olarak değerlendirir [5, s. 105]. Elbette değişken yapıdaki seslerin, ötümlülük ya da ötümsüzlük bakımından sesbirimleşmesi, dildeki ünsüzlerin çeşitlenmesine dolayısıyla zenginleşmesine katkı sağlamaktadır [5; 7].

AYA ile bağlı bulunduğu Oğuz grubu Türk dillerinde ötümsüzlüğün korunmasının sebeplerinden başlıcası lehçeler arası etkileşimdir. Bilindiği gibi Kıpçak ve Karluk grubu Türk dilleri ve ağızları, (*de-~de-~di-* gibi birkaç söz hariç) söz başı ötümsüzlükleri koruma eğilimindedir. Ağız araştırmalarında ötümsüzlüklerin korunmasını lehçe tabakalaşmasına bağlayan araştırmacılar bulunmaktadır. Genel Türkçe /k-/ ve /t-/ ünsüzünün

korunması Kıpçak etkisi olarak değerlendirilebilmektedir.¹

Bir diğer sebep eş sesli olan sözcüklerde anlam ayrımını ortaya koymaktır: *tolu* “dolu” ~ *dolu* “boş olmayan, boş”, *dana*² “bilgin”~ *tana* “dana”, *köz* “kor”~ *göz* “göz”, *tat* “dilsiz”~ *dat*- “tatmak”, *kıraç* “kenar” ~ *ğıran* “öldürücü salgın”, *tam* “tam, bütün”~ *dam* “ahır” gibi. Bu örneklerde sözler aynı kökten gelebileceği gibi, yabancı dillerden giren sözlerdeki benzerlikleri ortadan kaldırma amacı da güdülmüş olabilir. Kimi zaman da boğumlanma noktaları birbirine yakın olan ve birbirine dönüşebilen sesleri barındıran sözcüklerin eş sesli duruma geçmesini önlemek amaçlanmış olabilir: *tüm* “dügüm”~ *dün* “dügün” örneklerinde /m/ ve /n/ sesleri geniz ünsüzleridir ve diğer seslere göre birbirine daha kolay dönüşebilir. Bu sebep için verilen örneklerde ötümlülüğünün anlam ayırıcı yani fonemik değere sahip olduğu görülür. Fakat *daş~taş*, *bişir~pişir*- örneklerinde daha doğrusu nöbetleşmelerinde bu karşıtlık fonemik bir değere sahip değildir.

Bu sebepler arasında dilin gösterge özelliğine değinmek de yerinde olacaktır. Dilin göstergelik yapısından söz açıldığında, bütünüyle dilin ve dil unsurlarının varlıklar ve durumlarla ilişkisi ve onlarla dolaylı olarak bağlanma kategorisi akla gelir. Dillik göstergelerin iki yönlü olma özelliği en önemli özelliklerinden biri olarak sayılır. Göstergenin iki yönü, gösteren ve gösterilen yönleri dilde bunların soyutlanması biçiminde kaydedilir. Konuşurların düşüncesinde anlamlar ve göstergelik biçimin içgüdümlük imgeleri biçiminde saklanır [6, s. 61]. Dilin psikolojik tarafı olarak da ele alınabilecek bu özellikteki bazı nesnelere verilen adların o nesnenin fiziksel yapısından bağımsız olmadığı düşünülebilir. AYA’da çok kısıtlı olarak örneğine rastlanılmaktadır. Örneğin; *tolu* sözcüğü somut olarak düşünüldüğünde sert bir karaktere sahip olduğu görülür. Bununla birlikte ötümlü olarak eş sesli karşıtı olan *dolu* sözcüğünün daha yumuşak bir karakter taşıdığı görülür. ÖTT’de bu sözcükler eş seslidir. Ancak AYA’da, aynı köke sahip, bu iki sözcüğün ötümlülük-ötümsüzlük esasında fonemik bir karşıtlığa sahip olması gösterge özelliğini akla getirmektedir. Zaten ayırıcı işlevi baskın olan dil göstergeleri sesbirimlerdir. Sesbirimler

¹ Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bakınız: Akar, Ali (2011). “Türkiye Türkçesi Ağzlarında Oğuzca Dışı Dil Unsurları”. 38. *ICANAS Bildiriler* (I. Cilt), Ankara, s. 23-38.

² Farsça *dānisten* “bilmek”> *dānā* “bilgin, bilgili”. Yöre ağzlarında, ÖTT’de sıkça kullanılsa da, *peşkir* “havlu” gibi sözlerin kullanılması Farsça yapıardan da haberdar olduğunu gösterir.

potansiyel olarak anlamla birleşir [6, s. 62].

Söyleyiş temelindeki bir diğer sebep vurgudur. Vurgulanan hece üzerine daha çok soluk baskısı düşer; ses tellerinin titreşim genliği artar; ağız ve geniz boşluklarında daha güçlü tınlama olur. Soluğun ses tellerini daha güçlü titreştirmesi söz konusudur. Soluk baskısı, ses yüksekliği gibi tanımlarla çok genel olarak belirlenen ‘vurgu’yu oluşturan sesletme ayrımlarından bazıları şunlardır: I. Sesin temel titreşim sayısı, II. Hecelerin görece şiddeti/yeğînliği ve III. Ünsüz yeğînliği¹ [15, s. 124]. Ötümsüz ünsüzler ile ötümlü ünsüzler, yalnızca birinde gürültünün olması diğerinde olmaması bakımından değil; ayrıca gürültünün katkısı yönünden de ayrılır. Ötümsüz ünsüzlerde gürültü kuvvetlidir. Ötümlü ünsüzler söylenirken ise, havanın şiddeti ötümsüz ünsüzlere göre daha hafiftir [6, s. 228].

AYA’da karşılaşılan ve kayıt altına alınan *Pilēm* (AYA-Kmr/551), *üç pēş* (AYA-Sr/805); *Paḳ, pēş* (Kaş/425) gibi ET’de dahi ötümlü /b/ sesiyle kullanılan sözcüklerin ötümsüzleşmesi ya da yarı ötümsüzleşmesi örneklerinde ise kişisel kullanımlar söz konusudur.

Sonuçlar

Bu çalışmada ET’de ötümsüz seslerle başlayan Türkçe kökenli sözcüklerin AYA’da korunup korunmadığı karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Özellikle şu sözcüklerde söz başı ötümsüzlüğün korunduğu görülmüştür: *kaḳ* “elma, armut kurusu”, *keşir* “havuç”, *kēy-* “giymek”, *kēyik* “geyik”, *kēyim~kēysi~kēsi* “giysi”, *kölge* “gölge”, *kömbe* “bir çeşit ekmek”, *kösül-* “uzanıp yatmak” *kēri* “sonra”, *tā~tāca* “daha”, *taḷla* “tarla”, *tana* “dana”, *tiken* “diken”, *toḷu* “dolu”. Bu sözcüklerden bir kısmı ÖTT’de ötümlü biçimleriyle bulunmaktadır. *kölge*, *tiken* gibi kimi sözcükler ise Irak Türkmen Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde de ET’deki gibi ötümsüz biçimleriyle yaşamaktadır.

Çalışmanın verilerinden hareketle Oğuzcanın genel eğilimlerine ve dolayısıyla ÖTT’ye de aykırı olarak en fazla ötümsüzlüğün korunmasının /k-/ ve /t-/ ünsüzlerinde karşıtlık ilişkisiyle eski biçimleriyle bulunduğu görülmüştür. Bu hâliyle AYA, fonetik açıdan ÖTT’ye göre ET’ye daha yakındır. Ancak AYA’da /ḳ-/ sesi ötümlü karşıtı olan /ḡ-/’ya dönüştüğü için ÖTT, /ḳ-/ sesi bağlamında ET’ye daha yakındır. ET ile karşılaştırıldığında AYA’da en çok ötümlüleşen sesin /q (ḳ)/ olduğu, sistemsiz karşıtlıkları

¹ *Yeğînlik (intensity)*, söyleyiş sırasında havanın şiddetli veya sakin çıkmasıdır (Ahanov, 2013: 243).

barındıran sözlerin daha çok /t/ ve /k/ sesleriyle başladığı görülür. AYA'da ötümlüleşme olayının en az tespit edilebildiği ses /s/ ötümsüz ünsüzü olmuştur. Yani /s/ ünsüzü diğer Türk dillerinde ve ağızlarında olduğu gibi AYA'da da kendisini tamamen korumuştur.

AYA'da ötümsüzlüklerin korunmasının çeşitli nedenleri bulunmakla beraber başlıcalarını şöyle sıralamak mümkündür:

- I- Ötümsüzlüğün korunmasının sebeplerinden biri lehçeler arası etkileşimdir. Bilindiği gibi Kıpçak ve Karluk grubu Türk dilleri ve ağızları, söz başı ötümsüzlükleri koruma eğilimindedir. Ağız araştırmalarında ötümsüzlüklerin korunmasını Kıpçak etkisine bağlayan araştırmacılar bulunmaktadır. Yörede Karakoyunlu, Salur, Yıva gibi Oğuz boyları ve oymakları yerleşik olsa da leksik ve fonetik bağlamda belli bir Kıpçak etkisi olduğu da görülmektedir.
- II- Bir diğer sebep, *köz* “kor” ~ *göz* “göz” örneğinde olduğu gibi eş sesli olan sözcüklerde anlam ayrımını ortaya koymaktır. Bu sözcükler aynı kökten gelebileceği gibi, yabancı dillerden giren sözlerdeki benzerlikleri ortadan kaldırma amacı da güdülmüş olabilir. Kimi zaman da boğumlanma noktaları birbirine yakın olan ve birbirine dönüşebilen sesleri barındıran sözcüklerin eş sesli duruma geçmesini önlemek amaçlanmış olabilir.
- III- Bu sebepler arasında dilin gösterge özelliği de bulunmaktadır. Göstergenin iki yönü, gösteren ve gösterilen yönleri dilde bunların soyutlanması biçiminde kaydedilir. Dilin psikolojik tarafı olarak da ele alınabilecek bu özellikte bazı nesnelere verilen adların o nesnenin fiziksel yapısından bağımsız olmadığı düşünülmelidir. AYA'da çok kısıtlı olarak örneğine rastlanılmaktadır. Örneğin; *toļu* sözcüğü somut olarak düşünüldüğünde sert bir karaktere sahip olduğu görülür. Bilindiği gibi dolu, su zerrelere soğuktan donması ile oluşan ve yere buz hâlinde hızla düşen bir yağış türüdür. Bununla birlikte ötümlü olarak eş sesli karşıtı olan ve “içi boş olmayan, dolmuş, meşbu, pür, boş karşıtı” anlamına gelen *doļu* sözcüğünün daha yumuşak bir karakter taşıdığı görülür. ÖTT'de bu sözcükler eş seslidir.
- IV- Söyleyiş temelindeki bir diğer sebep vurgudur. Vurgulanan hece üzerine daha çok soluk baskısı düşer; ses tellerinin titreşim genliği artar; ağız ve geniz boşluklarında daha güçlü tınlama olur. Soluğun ses tellerini daha güçlü titreştirmesi söz konusudur. Ötümsüz ünsüzlerde

C. Görgeç. Antalya Yöresi Ağzlarında Eski Türkçe Ötümsüzlüklerin korunumu

gürültü kuvvetlidir. Ötümlü ünsüzler söylenirken ise, havanın şiddeti ötümsüz ünsüzlere göre daha hafiftir.

V- AYA'da karşılaşılan ve kayıt altına alınan *Pilēm, üç pēş, Paḳ, pēş* gibi ET'de dahi ötümlü /b/ sesiyle kullanılan sözcüklerin ötümsüzleşmesi ya da yarı ötümsüzleşmesi örneklerinde ise kişisel kullanımlar söz konusudur.

Çalışmayla birlikte Antalya'nın Akseki, Manavgat, Serik gibi doğusunda bulunan ilçelerin ağzlarında Eski Türkçedeki ötümsüzlüklerin daha fazla korunduğu ve daha geniş yayılım alanına sahip olduğu görülmüştür.

Kısaltmalar

- Ak:** Akseki / (Aydın, 2009)
Al: Alanya
Ant: Antalya
AYA: Antalya ve Yöresi Ağzları / (Erdem ve Bölük, 2012)
Döş: Döşemealtı
DS: Derleme Sözlüğü
Elm: Elmalı / (Kulle Çoban, 2012)
ET: Eski Türkçe
EUT: Eski Uygur Türkçesi
Fnk: Finike
Gz: Gazipaşa / (Küçükballı, 2013)
Koa: Konyaaltı
Kor: Korkuteli / (Atmaca, 2017)
Kpz: Kepez
Kum: Kumluca
Mnv: Manavgat / (Görgeç, Manavgat ve Yöresi Ağzları)
ÖTT: Ölçünlü (Standart) Türkiye Türkçesi
Sr: Serik / (Bölük, 2011)
TTA: Türkiye Türkçesi Ağzları

KAYNAKÇA

1. Vardar, B. Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü (2. b.). İstanbul: Multilingual Yayınları. 2007.
2. Akar, A. Ağız Araştırmalarında Artzamanlılık Sorunu. VIII. Uluslararası Diyalektoloji ve Jeolinguistik Kongresi (14-18 Eylül 2015)- Seçilmiş Bildiriler (s. 133-144). Gazimağusa: Doğu Akdeniz Üniversitesi. 2017
3. Karahan, L. Anadolu Ağzlarının Sınıflandırılması (3. b.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. 2014.
4. Hacıeminoğlu, N. Karahanlı Türkçesi Grameri (4. b.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. İmer, K., Kocaman, A. ve Özsoy, A. S. (2011). Dilbilim Sözlüğü. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi. 2013.
5. Baskakov, N. A. Türk Dillerinin Tarihî-Tipolojik Sesbilimi. (Çevirenler: O. S. Karaca, ve K. Koç) İstanbul: Multilingual Yayınları. 2006.
6. Ahanov, K. Dil Biliminin Esasları (2. b.). (Çeviren: M. Ceritoğlu) Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2013.

7. Karaca, V. İ. Ötümlüleşme Kavramı ve Çağdaş Türk Yazı Dillerinde Ötümlüleşme. *Zeitschrift für die welt der Türken/Journal of World of Turks (ZfWT)*, 8 (3), 2016. 369-390.
8. Öztürk, Jale. Ses Değişikliği Geçiren Kelimelerin Yazı Dilindeki Eski Şekilleri. *Güneyde Kültür*, 2003,14 (141).
9. Ercilasun, A. B. ve Akkoyunlu, Z. Kâşgarlı Mahmud Dîvânı Lugâti't-Türk: Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin (2. b.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. 2015.
10. Korkmaz, Z. Türkiye Türkçesinin Temeli Oğuz Türkçesinin Gelişimi. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. 2013.
11. Serebrennikov, B. A. ve Gadjeva, N. Z. Türk Yazı Dillerinin Karşılaştırmalı-Tarihi Grameri. (Çevirenler: T. Hacıyev ve M. Öner) Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. 2011.
12. Tekin, T. Orhon Türkçesi Grameri. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. 2016.
13. Ata, A. Orhun ve Uygur Türkçesi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları. 2010.
14. Eraslan, K. Eski Uygur Türkçesi Grameri. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. 2012.
15. Demircan, Ö. Türkçenin Ses Dizimi (3. b.). İstanbul: Der Yayınları. 2009.
16. Oruç Aslan, B. Eski Türkçe'deki T-'li Kelimelerin Türkiye Türkçesi'ndeki İkili Şekilleri. *Türk Dünyası Araştırmaları* (160), 2006. 191-196.
17. Timurtaş, F. K. Tarihi Türkiye Türkçesi Araştırmaları III- Osmanlı Türkçesi Grameri (16. b.). İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım. 2017.
18. Eker, S. Türkçe-Farsça İlişkilerine Ses, Biçim ve Tümcebilgisi Düzeylerinde Eşzamanlı Genel Bir Bakış. *Turcologica, Essays on Turkish Linguistics* (79), 2009. S.373-382.
19. Atmaca, E. Antalya'nın Korkuteli İlçesi Ağzında Görülen Belirgin Ses Hâdiseleri. *Dil Araştırmaları Dergisi*, 1 (1), 2007. S.115-155.
20. Erdem, M. D. ve Bölük, R. Antalya ve Yöresi Ağzları (Giriş-İnceleme-Metinler). Ankara: Gazi Kitabevi. 2012. [AYA].
21. Bölük, R. Serik (Antalya) Ağzı. Erzincan: Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi. 2011. [Sr].
22. Atmaca, E. Antalya İli Korkuteli ve Yöresi Ağzları. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. 2017.
23. Aydın, A. Akseki (Antalya) Köyleri Ağzı. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi. 2019. [Ak]
24. Erdem, M. D. ve Bölük, R. Kaş (Antalya) Ağzı Ses Özellikleri Üzerine. *Turkish Studies*, 411-452. 2011. [Kaş]
25. Görgeç, C. (Hazırlanıyor). Manavgat ve Yöresi Ağzları. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi. [Mnv]
26. Külle Çoban, E. Elmalı ve Yöresi Ağzları. Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi. 2012. [Elm]
27. Küçükballı, F. N. Gazipaşa (Antalya) Köyleri Ağzı. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi. 2013. [Gz]
28. Türk Dil Kurumu. Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü (K) (2. b., Cilt VIII). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. 1993. [DS]
29. Türk Dil Kurumu. Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü (S-T) (2. b., Cilt X). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. 1993. [DS]
30. Türk Dil Kurumu. Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü (Ek-I) (2. b., Cilt XII). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. 1993. [DS]

C. Görgeç. Antalya Yöresi Ağzlarında Eski Türkçe Ötümsüzlüklerin korunumu

31. Yüksel, C. Türkçede Ünsüz Ötümlülüğünün Sesbilgisel Çözümlemesi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 2010.

Андатпа

Қазіргі таңда тамыры терең түркі өркениетін жаңғырту жолында түбі бір түркі халықтарының өткен тарихы, тілі мен әдебиеті, мәдениеті, тұрмыс-тіршілігін қай қырынан болса да зерттеп, зерделеу өз маңыздылығын жоғалтпайды. Мақалада көне түрік тіліндегі қатаң дауыссыз дыбыспен басталған сөздердің Анталия аймағының диалектілерінде сақталуы және аймақтың субъективтік жағдайына байланысты таралуы, сондай-ақ Түркия түрікшесіндегі дауыссыз дыбыстардың жіктелуінде қолданылған өлшемдер қарастырылған. Ежелгі түрік тілінің құрылымы Анталия диалектісінде кейбір сөздерде сақталғанын және оның қазіргі қыпшақ және қарлұқ топтарының түркі тілдеріне жақын екендігін мысалдар арқылы талдау жасаған автор мақалада қатаң дауыссыз дыбыстардың құрамы мен жүйесін фонетика және фонологиялық ерекшеліктеріне қарай отырып жеке-жеке тани білудің ғылыми маңыздылығын көрсеткен.

Кілт сөздер: диалект, диалектология, фонетика, көне түрік тілі, Анталия диалектілері

(Гөргеч Ж. Анталия аймағы диалектілерінде көне түрік тіліндегі қатаң дауыссыздардың сақталуы және классификациясы)

Аннотация

В данном исследовании рассматривается вопрос о том, сохранились ли слова в местных говорах Анталии, которые начинались с глухого согласного в древнетюркском языке, а также их распределение в зависимости от ситуации в говорах исследуемой территории. Одним из критериев, используемых при классификации согласных в турецком языке, является вибрация голосовых связок во время формирования. Если голосовые связки не вибрируют во время произнесения согласных, то эти согласные являются глухими. В турецком языке звуки /ч, ф, х, к, п, с, ш, т/ (/ç, f, h, k, p, s, ş, t/) являются глухими. Эти звуки имеют противоположные звонкие звуки ç>c, f>v, h>ğ, k>g, p>b, s>z, ş>j и t>d. Глухие звуки /f, h/, которые имеются на сегодняшний день в турецком языке и его диалектах, хотя и не встречаются в древнетюркском языке, за исключением заимствованных слов, и сохранение других глухих согласных или их переход в их звонкие аналоги, считается важным критерием в современной классификации тюркского языка. Например, большинство слов, начинающихся на /к/ и /т/ (/k/ и /t/) в древнетюркском языке, в огузской группе языков преобразуются в звонкие аналоги /г/ и /д/ (/g/ и /d/), в то время как в других тюркских языках сохраняются. В огузской группе языков и диалектов ситуация нестандартная. Например, слово “diken” (“шип”) в стандартном языке “diken”, а в говорах Анталии “tiken”. Данная ситуация показывает, что структура древнетюркского языка сохранилась в некоторых словах говоров Анталии, и что она приблизилась к сегодняшним кыпчакским и карлукским группам тюркских языков.

Ключевые слова: диалекты турецкого языка, говоры Анталии, древнетюркский язык, диалектология, фонетика

(Гөргеч Ж. Сохранение и распределение древнетюркских глухих звуков в местных говорах Анталии)